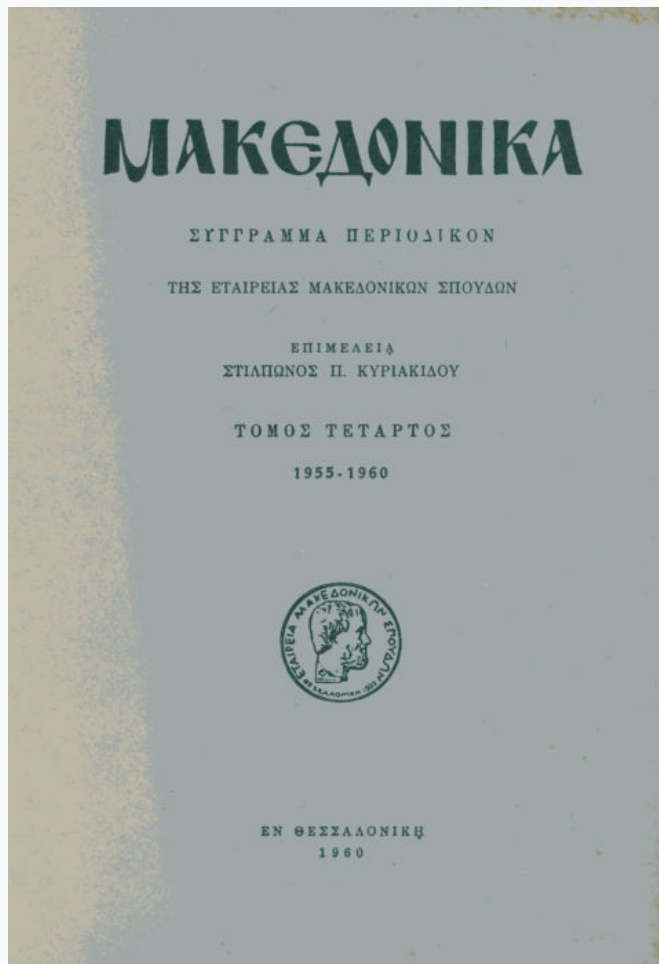

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Ο Βυζαντινός ζωγράφος Καλλιέργης

Γ. Ι. Θεοχαρίδης

doi: [10.12681/makedonika.697](https://doi.org/10.12681/makedonika.697)

Copyright © 2014, Γ. Ι. Θεοχαρίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοχαρίδης Γ. Ι. (1960). Ο Βυζαντινός ζωγράφος Καλλιέργης. *Μακεδονικά*, 4(1), 541–543.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.697>

στερά άνοιξαν οί Τούρκοι και χωρίς νά τόν πετύχη καμμιά σφαίρα πρόλαβε και έπιασε τόν βουνό και γλύτωσε· οί άλλοι 39 σκοτώθηκαν όλοι εκεί στη γχορταιά.

Όταν έδόθη ή διαταγή νά γυρίσουν οί χριστιανοί στα χωριά τους, εκάλεσαν τούς μουχτάρηδες νά παρουσιασθούν εις τās αρχάς. Τότε στη Δόκοβη την τιμητική αυτή θέσι την είχε κάποιος όνόματι Γερο - Χρήστος, επί πολλά χρόνια μουχτάρης. Συνεννοήθηκαν λοιπόν τρεις τέσσαρες από διάφορα χωριά νά παρουσιασθούν μαζί ένωμένοι και στόν δρόμο ένας από αυτούς έπρότεινε νά σκεφθούν τί θά έπρεπε νά ειπουν εκεί πού θά παρουσιασθούν. Τότε ό Γερο - Χρήστος τούς ειπε «ας πάμε πρώτα στόν αγά νά δούμε τί θά μάς πη και ύστερα θά απαντήσουμε» από τώρα τί βιάζεσθε.»

Όταν οί μουχτάρηδες παρουσιάστηκαν, τούς έδωσαν διαταγή νά συμμαζεωτούν όλοι στα χωριά τους, και οί μουχτάρηδες ύποσχέθηκαν νά εκτελέσουν τη διαταγή. Ξεκίνησαν λοιπόν και μάζευαν· ό καθένας τούς δικούς του από τὰ διάφορα μέρη πού βρίσκονταν....»

I. K. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΣ

Ή από της έποχής τού άιμνήστου Σπ. Λάμπρου είναι γνωστόν τó όνομα τού Βυζαντινού ζωγράφου Καλλιέρη, τού ζωγραφήσαντος τó 1315 τόν ναόν τού Σωτήρος Χριστού εις την Βέροian.² Τó όνομα τού ζωγράφου Καλλιέρη εύρίσκετο εις έπιγραφήν, χαραγμένην επί λίθου εις την είσοδον τού ναού, όπως αναφέρουν οί δημοσιεύσαντες παλαιότερον την έπιγραφήν.³ Ό Λάμπρος, χωρίς νά ίδη τόν λίθον και την έπιγραφήν, όλλα παρατηρήσας ότι ή μέχρι τότε καταλογάδην δημοσιευομένη έπιγραφή είναι πράγματι έμμετρος, άνεδημοσίευσε ταύτην εις στίχους εκ της τελευταίας κατά την έποχήν του δημοσιεύσεώς της εις την Ήσρέστia τού έν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικού αρχαιολογικού Ήνστιτούτου.⁴ Είναι περιεργον ότι ό Λάμπρος όνομάζει τόν ναόν της Βεροίας, ένθα εύρίσκετο ή έπιγραφή, «ναόν της Παναγίας της Περιβλέπτου»,⁵ ένφ ό ναός έν τη έπιγραφη όνομάζεται ρητώς «της Άναστάσεως Χριστού» και είναι γνωστός τόσον εις τούς παλαιότερον ίδόντας δήτην επί τόπου τόν λίθον και δημοσιεύσαντας την έπιγραφήν, όσον και σήμερα, ως ναός τού Σωτήρος Χριστού.⁶

Διά την εύκολiάν τού άναγνώστου επαναλαμβάνομεν τó κείμενον της έπιγραφής, όπως τó έδημοσίευσεν ό Σπ. Λάμπρος:

Ξένος Ψαλιδάς (ή Ψαλίδας) ναόν θεού έγείρει

άρεσιν ζητών των πολλών έγκλημάτων

της Άναστάσεως Χριστού όνομα θέμενος

¹ Διά την χορηγηθείσαν άμνηστείαν βλέπε Β α σ δ ρ α β έ λ λ η ν, ένθ' άν. σ. 99 έξ. και 273. Τό φιρμάνιον περι άμνηστείας φέρει χρονολογiάν 17 Ζιλ Καντέ 1237 (5 Αύγούστου 1822).

² Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Έλληνες ζωγράφοι πρò της Άλώσεως. Νέος Έλληνομνήμων Ε' [1908], σ. 279 - 281.

³ Βλ. τās παλαιάς δημοσιεύσεις παρὰ Λ ά μ π ρ ο υ, ένθ' άνωτ., σ. 280.

⁴ Τόμ. 4 [1899], τεύχος γ', σ. 129.

⁵ Ένθ' άνωτ. σ. 279.

⁶ Π. χ. Μ. Δ ή μ ι τ σ α, Η Μακεδονία έν λίθις φθεγγομένοις και μνημείοις σφζομένοις. Έν Άθήναις 1896, τόμ. Α', σ. 87, άριθ. 112.

Εὐφροσύνη σύνεβνος (=σύνευνος) τοῦτον ἐκκληροῦ. Ἰστοριογράφος ὄνομα Καλλιέργης τοὺς καλοὺς καὶ κοσμίους ἀνταδελφούς μου ὅλης Θεσσαλίας ἀριστος ζωγράφος. Πατριαρχική χεὶρ καθιστᾷ τὸν ναὸν τοῦ μεγάλου βασιλέως Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου ἐν ἔτει [ς] ωαγ'.

Σήμερον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ὁ ἔφορος βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης κ. Στ. Πελεκανίδης ἐτοιμάζει μελέτην περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ τῆς Βεροίας καὶ ἀναδημοσιεύει μὲ διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν, λαμβάνων αὐτὴν ἐκ τοιχογραφίας ἐν τῷ ναῷ, ἐνθ' οἱ παλαιοὶ ἐκδότης ὠμίλουν περὶ λίθου.¹ Ἴσως ἡ ἐπιγραφὴ ὑπῆρχε δις εἰς τὸν ναόν, χαραγμένη ἐπὶ λίθου ἄνωθεν τῆς εἰσόδου καὶ ζωγραφημένη διὰ χρώματος ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Χαλκῶν τῆς Θεσσαλονίκης.²

Τὸ ὄνομα Καλλιέργης (Καλλιέργης ἢ Καλλέργης) εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἐν Κρήτῃ ὁμωνύμου οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἠγωνίσθη ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν Βενετῶν κατακτητῶν τῆς νήσου. Ὅπως ὁμως ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ κ. Συγγρόπουλος, ὁ ζωγράφος τῆς Βεροίας Καλλιέργης, ἐκτὸς μακρινῆς καταγωγῆς, δὲν φαίνεται νὰ ἦτο Κρής καὶ καυχόμενος ὡς ὁ ἀριστος ζωγράφος πάσης Θεσσαλίας (=Μακεδονίας) οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται τῆς Κρήτης. Ἐξετάζων δὲ περαιτέρω ὁ κ. Συγγρόπουλος ὁμοιότητος τοῦ ἔργου τοῦ Καλλιέργη εἰς τὸν Χριστὸν τῆς Βεροίας πρὸς τοιχογραφίας καὶ μωσαϊκὰ συγχρόνων ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης διατυπώνει μὲ μετρίοφροντα ἐπιφύλαξιν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Καλλιέργης ἦτο πιθανῶς Θεσσαλονικεὺς ἢ τοῦλάχιστον ἐξέμαθε τὴν τέχνην τὸν ἐν Θεσσαλονίκη.³

Ἐπιβεβαιώσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης τοῦ κ. Συγγρόπουλου ἀποσκοπεῖ νὰ φέρῃ τὸ παρὸν σημείωμα. Ἐμινε δηλαδὴ τυχαίως ἀπαρτήθησαν ὅτι εἰς σύγχρονον σχεδὸν δημοσιευμένον ἀγιορειτικὸν ἔγγραφον μαρτυρεῖται ἐν Θεσσαλονίκη ζῶν ζωγράφος Γεώργιος Καλλιέργης. Εἰς ἔγγραφον τῆς μονῆς Χελανδαρίου τῆς 9 Νοεμβρίου τοῦ 1322, ἑπτὰ μόλις ἔτη μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ Χριστοῦ τῆς Βεροίας, ὁ Ἀλέξανδρος Δούκας ὁ Σαραντηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Καλὴ πολοῦν πρὸς μοναχοὺς τῆς μονῆς Χελανδαρίου τρεῖς οἰκίας των, κειμένας ἐν Θεσσαλονίκη καὶ εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Παραμόνου. Ἡ πώλησις γίνεται ἐνώπιον καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐξῆς μαρτύρων: «...τοῦ ἀπὸ τοῦ Θεσσαλονικαίου μεγάλου ἀλλαγίου κῆρ Μιχαὴλ τοῦ Χαμαιδράκοντος, τοῦ ζωγράφου κῆρ Γεωργίου τοῦ Καλλιέργη, τοῦ πρωτομαίστορος τῶν οἰκοδόμων κῆρ Γεωργίου τοῦ Μαμαρά...».⁴ Τὸ ἔγγραφον ὑπογράφει (στ. 113) «ὁ μεγαλοναΐτης σκευοφύλαξ καὶ ταβουλ-

¹ Οὕτω Δήμιτσας, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 88. Ἀάμπρος, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 281.

² Βλ. Δ. Ε. Εὐαγγελίδη, Ἡ Παναγία τῶν Χαλκῶν. Θεσσαλονίκη 1954. Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τῆς Βυζαντινῆς Μακεδονίας, ἀριθ. 4, σ. 10, μὲ λάθος εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοσπαθαρίου κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς ζωγραφημένης ἐπιγραφῆς, Νικηφόρου ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Χριστοφόρου. Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Πελεκανίδου οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου, ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἀρχικοῦ λάθους τῶν Ρώσων ἀρχαιολόγων. Τὸ ζήτημα ἐκφεύγει τῶν πλαισίων τοῦ παρόντος σημειώματος.

³ Βλ. André Xyngopoulos, Thessalonique et la peinture Macédonienne. Athènes 1955, σ. 28-29.

⁴ Act. Chil. 84, στ. 62 κέ.

λάριος Δημήτριος ὁ Διαβασημέρης», πολὺ γνωστός ἐξ ἄλλων ἐγγράφων ἀξιωματοῦ-
χος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.¹

Ὁ ζωγράφος τῆς Θεσσαλονίκης Γεώργιος Καλλιέργης, ὁ ἐμφανιζόμενος μετ' ἄλλων τιτοῦχων εἰς ἔγγραφον μετὰ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ του τίτλου «ζωγράφος» ἐπὶ τῇ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ Χριστοῦ τῆς Βεροίας, πρέπει νὰ εἶναι ὁ «ἀρίστος ζωγράφος πάσης Θετταλίας» τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ. Οὕτω ἐπιβεβαιοῦται ἡ ὑπόθεσις τοῦ κ. Συγγοποῦλου, ὅτι ὁ Καλλιέργης τῆς Βεροίας, ἐάν δὲν εἶναι Θεσσαλονικεὺς, εἶχε τοῦλάχιστον ἐν Θεσσαλονίᾳ καὶ ἐκεῖ ἐξέμαθε τὴν τέχνην του. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν ἀκόμη ἐνδειξιν, ὅτι ἐκ Θεσσαλονίκης ἐξεκίνησαν οἱ ζωγράφοι τῆς λεγομένης μακεδονικῆς σχολῆς, οἱ ζωγραφήσαντες καὶ ἐκκλησίας τῆς Σερβίας.

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΣ ΕΝ Τῇ ΒΑΣΙΛΙΚῇ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἐντὸς τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ναοῦ εὐρίσκεται, ὡς γνωστόν, τοιχογραφία, παριστάνοσα ἱστορικὴν σκηνὴν καὶ διακοπτομένη εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ὑπὸ διανοιχθέντος εἰς τὴν θέσιν ἔχειν ἐπὶ Τουρκοκρατίας παραθύρου. Ἡ τοιχογραφία αὐτὴ ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ, στερεώσεως καὶ ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης τοῦ μνημείου μετὰ τὴν καταστρέψασαν αὐτὸ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1917 μεγάλην πυρκαϊάν τῆς πόλεως. Ἀντιγραφεῖσα πιστότατα καὶ κατὰ τὰ δύο τμήματά της εἰς ὑδατογραφίαν, ἀποκειμένην σήμερον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Ζιλλιερόν, ἐδημοσιεύθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς δύο πίνακας ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τότε τὰς ἐν τῷ ἡρειωμένῳ ναῷ ἐργασίας Γ. Α. Σωτηρίου.² Ἡ δημοσίευσίς ἐπανελήφθη κατὰ τὸ ἀριστερὸν τμήμα της πολλάκις καὶ μάλιστα εἰς ἐγχρωμον φωτογραφίαν³ καὶ τελευταίως περιελήφθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σωτηρίου καὶ τῆς συζύγου του εἰς τὴν ὀριστικὴν περὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μελέτην των εἰς δύο ἐγχρώμους καὶ μὴ πίνακας ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καὶ ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Ζιλλιερόν.⁴ Ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς παραστάσεως τῆς τοιχογραφίας εἰς τὸ βιβλίον τῶν Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου⁵ καθιστᾷ ἀρκετὴν τὴν ἀπλὴν ὑπόμνησιν ἐνταῦθα, ὅτι εἰς μὲν τὸ ἀριστερὸν ὡς πρὸς τὸν θεατὴν τμήμα της εἰκόνης παριστάνεται θριαμβευτικὴ εἰσοδος εἰς πόλιν ἐφίππου αὐτοκράτορος, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν τὸ ἐσωτερικὸν βασιλικῆς πλήρους γυναικοπαίδων, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσῆλθον ἔνοπλοι ἐπιδρομεῖς, ἐνῶ εἰς τὸ βάθος τῆς ὅλης εἰκόνης διακρίνονται καπνοὶ καὶ φλόγες καιομένης πόλεως.

¹ Π.χ. Act. Chil. 27, 165 καὶ 178 - 28, 80 καὶ 91 - 29, 83 κ.ἀ.

² Εἰς τὴν ἐκθεσὶν του περὶ τῆς προσόδου τῶν ἐργασιῶν: Συμπλήρωμα Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου 4 (1918), σ. 26 - 27 καὶ πίν. 13 καὶ 14.

³ Γ. Α. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι 1924, σ. 11 - 12. G. Sotirio u, Guide du Musée Byzantin d' Athènes, 1932. Edition française par O. Merlier, σ. 156. εἰκ. 85, ὅθεν παρελήφθη εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Α. G r a b a r, L' empereur dans l' art byzantin. Paris 1936, πίν. VII, 2. (Μόνον τὸ ἀριστερὸν τμήμα, ἐγχρωμον).

⁴ Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 207 - 9 καὶ πίν. 78 - 9 (ἀμφότερα τὰ τμήματα καὶ ἐγχρωμα). (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀριθ. 34).

⁵ Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 207 - 8.